

2013

Center for Good
Governance
Studies
WORKING
PAPERS

**Marko
Miranović**

[KONSOLIDACIJA DEMOKRATIJE I CIVILNO DRUŠTVO]

Procesi tranzicije, liberalizacije, demokratizacije i na kraju konsolidacije demokratije mogu da budu izuzetno složeni i kompleksni jer zavise od mnogo faktora (predhodnog demokratskog iskustva, nivoa razvijene ekonomije i privrede, uticaja međunarodnih faktora, razvijenosti demokratskih institucija). Civilno društvo može da odigra veoma pozitivno ulogu kada je reč o procesu tranzicije, i da pomogne na konstruktivan način u prevazilaženju problema koji se mogu javiti tokom pomenutih procesa, ali građansko društvo može i da predvodi aktivnosti i bunt usmeren protiv autokratskih, nedemokratskih političkih sistema i bahatih nosioca vlasti. Linc i Stepan su upravo civilno društvo postavili u centar svojih pet uslova za razvoj demokratije (što dovoljno govori o značaju civilnog društva za proces konsolidovanja demokratije).

This page intentionally left blank

* * *

CSDU Working Paper PP 07/2013

First published in 2013

First edition

Center for Good Governance Studies / Centar za studije dobrog upravljanja

CSDU Press, Belgrade, Serbia

Konsolidacija demokratije i civilno društvo – Marko Miranović

1. Democracy
2. Political science

Konsolidacija demokratije i civilno društvo

Marko Miranović

Center for Good Governance Studies / Centar za studije dobrog upravljanja

CSDU Press

MARKO MIRANOVIĆ

KONSOLIDACIJA DEMOKRATIJE I CIVILNO DRUŠTVO

Uvod

Tokom minulog XX veka demokratija je gotovo u celom svetu doživela veliki procvat. Proces koji nazivamo „treći talas“ je pokrenut sredinom 70-tih godina kada su poslednje desničarske diktature u zapadnoj Evropi doživele svoj pad i sunovrat. Nakon toga treći talas je 80-tih godina prošlog veka zahvatio i Latinsku Ameriku, a stigao je i do istočne Azije i neki zemalja Afrike. Vrhunac trećeg talasa je bio pad nedemokratskih jedno partijskih sistema u istočnoj Evropi kada su mnoge zemlje koje su se nalazile pod sovjetskom interesnom zonom krenule u tranzicioni proces i uspešno završile demokratizaciju svojih političkih sistema.

Smatra se da je oko stotinak zemalja od 70-tih godina krenulo procesom tranzicije i demokratizacije, ali je samo nekih 30 zemalja uspelo da taj proces završi uspešno i konsoliduje demokratiju. Mnoge su države samo izvršile liberalizaciju nekih segmenata svog društva i političkog života, a zatim trajno stale na putu demokratizacije. Tako da možemo primetiti da proces tranzicije i konsolidacije demokratije, kao i sprovođenje sveopštih reformi u društvenoj, političkoj i ekonomskoj sferi nije ni malo lak proces (pre je reč o izuzetno kompleksom procesu koji zavisi od većeg broja međusobno povezanih varijabli).

Razvijeno civilno (građansko) društvo uvek je bio velika potpora kada je reč o tranziciji i konsolidaciji demokratije. Razvijeno i odgovorno civilno društvo može biti samo velika pomoć konsolidaciji demokratije i može pomoći u sprovođenju reformi tokom procesa tranzicije i konsolidacije. Osim toga građansko društvo ima funkciju da štiti pojedinca od proizvoljnog delovanja državne vlasti, pospešuje vladavinu zakona i ravnotežu vlasti, vrši obrazovanje građana i regrutuje političke elite i učvršćuje javnost kao medij demokratske samorefleksije.¹

---

¹ Merkel, Wolfgang. *Ukotvljene i manjkave demokratije*, Politička misao, Zagreb, Vol. XLII, br. 1, 20.

U poslednje dve decenije dvadesetog veka termin civilnog društva je ponovo otkriven i to, kada su se mnoge zemlje koje su krenule putem tranzicije i demokratskih promena vratile dugo zaboravljenim vrednostima i pojmovima iz prošlosti, u kojima pojam civilnog društva zauzima istaknuto mesto.²

1. Konsolidacija demokratije

1.1. Demokratska tranzicija i konsolidacija (Linc-Stepan)

Huan Linc i Alfred Stepan smatraju da je jedna demokratska tranzicija završena tek kada je postignut konsenzus o političkim postupcima za dolaženje do izabrane vlade, kada vlada dolazi na vlast neposredno na osnovu slobodnih i sveopštih izbora, kad takva vlada ima faktičku vlast da stvara novu politiku i kad izvršna, zakonodavna i sudska vlast koju je stvorila nova demokratija ne mora da deli vlast sa drugim organima.³

Postoje tri pogleda koji nam daju odgovore kada je jedna demokratija konsolidovana: bihevoristički, atitudinalni i ustavni.

U bihevorističkom smislu, demokratski sistem se smatra da je konsolidovan ako nijedan važniji nacionalni, društveni, ekonomski, politički ili međunarodni akter ne ulaže značajna sredstva u pokušaju da postigne svoje ciljeve tako što će srušiti ili osporiti demokratski sistem.

U atitudinalnom smislu, demokratski režim smatra se učvršćenim ako je velika većina stanovništva uverena da su demokratski postupak i demokratske institucije najpogodniji način upravljanja kolektivnim životom u društvu u kome žive i ako podrška grupama koje se zalažu za rušenje nekog sistema nije značajna.

U ustavnom smislu, za jedan demokratski režim se može reći da je konsolidovan kada „demokratija postaje jedina igra u gradu“, i kad se svi akteri u političkom sistemu srode sa pomišlju da se

---

² Pavlović, Vukašin. *Civilno društvo i demokratija*, Službeni glasnik, Beograd, 2006.

³ Huan Linc i Alfred Stepan, *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, Filip Višnjić, Beograd, 1998.

eventualni politički konflikt rešava u skladu sa postojećim normama, i da bi kršenje tih pravila i normi bilo nedelotvorno i skupo.

1.2. Razlika između liberalizacije i demokratizacije

Liberalizacija obuhvata neke promene do koji je došlo u društvu, prevashodno društveno-političkog i ekonomskog karaktera kao što su: manja cenzura medija, dozvoljava se opoziciji da samostalno deluje, bez većih pritisaka, garantuju se određene slobode građanima ili se dopušta određeni nivo samoorganizovanja recimo radničkih grupa, ali kao što možemo primetiti te promene nisu potpune. Takav vid liberalizacije je recimo sproveden u Poljskoj, Čehoslovačkoj ili na primer Mađarskoj krajem osamdesetih godina i baš te promene su kasnije dovele do stvaranja pukotina u režimu, a obezbedile su i opoziciji da može aktivnije da se uključi u politički život i da ospori pravo vladajućim strukturama da vladaju.

Ali, demokratizacija je širi pojam od liberalizacije, te on obuhvata i liberalizaciju, ali i još neke elemente u svoju definiciju. Tako da demokratizacija u suštini predstavlja: slobodne i poštene izbore, otvoreno pravo da se stranke takmiče na tim izborima, da građani imaju aktivno i pasivno pravo učešća na izborima (da mogu da biraju i budu birani)

1.3. Tranzicija i konsolidacija demokratije (Huntington)

Kada je reč o konsolidaciji demokratije Samjuel P. Huntington je jedan od autora koji se najviše bavio ovom temom, a iza sebe je ostavio nekoliko izdanja gotovo kulturnog priručnika kada je reč o proučavanju ovog fenomena. Njegova knjiga „Treći talas“ nezaobilazno je štivo u proučavanju konsolidacije demokratije „u novijem periodu“. „Treći talas“ obuhvata period širenja demokratije u svetu od sedamdesetih pa sve do devedesetih kada se otprilike oko 100 zemalja uputilo ka demokratiji. Istina, što i sam Huntington potvrđuje, nisu sve zemlje uspešno došle do kraja ovog puta, ali se smatra da je nekih tridesetak zemalja uspelo da uspešno konsoliduje demokratiju. Tranzicija se inače odvijala na dva koloseka: na političkom i na ekonomskom.⁴

---

⁴ Huntington, Samjuel P. *Treći Talas*, Politička kultura, Zagreb, 2004.

Hantington u proširenom izdanju svog udžbenika: „Treći talas“ izdvaja šest glavnih elemenata koji posebno doprinose proširivanju i konsolidovanju demokratije.

1) Demokratsko nasleđe: Hantington kao prvo naglašava da je predhodno iskustvo sa demokratijom više nego poželjno i da veoma pozitivno utiče na konstituisanje demokratije. Tako da je svakako bolje ako je jedna zemlja imala predhodno iskustvo sa demokratijom i sa demokratskim institucijama, a isto tako još bolje je ako je to iskustvo bilo skorijeg datuma. U svakom slučaju, po zakonima logike, možemo izvući zaključak da je bolje ako je neka zemlja imala predhodno iskustvo sa demokratijom, nego recimo da se prvi put susreće sa demokratijom.

2) Određeni nivo ekonomskog razvoja: svakako da je za konsolidaciju demokratije pogodnije ako je recimo zemlja ekonomski i privredno razvijenija nego da je siromašnija, mada Hantington naglašava da ekonomska razvijenost ne mora uvek da bude preduslov za prihvatanje demokratskih vrednosti. Neretko se za ovaj primer uzima slučaj Sjedinjenih Američkih Država iz XIX veka kada je ova država bila još ekonomski nerazvijena. Ali, tokom 60-tih i 70-tih godina prošlog veka ubrzani ekonomski razvoj koji se pojavio kod jednog broja zemalja imao je pozitivan uticaj kada je reč o širenju, a kasnije i konsolidaciji demokratiji. Izgleda da je srednja klasa bila posebno nosilac demokratskih ideja, jer jedno društvo kad postane bogatije onda obično više ulaže u obrazovanje, a obrazovaniji ljudi više teže onda ka reformama. Ako se preraspodela stečenih dobara, ne samo materijalnih, već i obrazovanja, pravilno rasporedi na celokupno stanovništvo, onda će verovatno doći i do stvaranja srednje klase, a neretko je baš srednja klasa bila glavni nosilac promena i reformi. Osim toga, privredni rast je uslovljen i pojačanom trgovinom, što opet za posledicu ima veće otvaranje zemlje. Tako da pored većeg protoka robe, dolazi i do većeg „prometa“ ideja, što je opet pogodovalo širenju demokratije i principa na kojima se zasniva jedno demokratsko društvo.

3) Međunarodno okruženje: kada je reč o uticaju međunarodnog okruženja na širenje i konsolidaciju demokratije treba napomenuti da je nekoliko faktora posebno uticalo na proširivanje demokratije od 60-tih i 70-tih godina XX veka pa na ovamo. Tri najznačajnija međunarodna faktora su: SAD, Evropska Zajednica (kasnije Unija) i Sovjetski Savez. Hantington ističe da je Amerika je svojom politikom promocije ljudskih prava i sloboda izvršila veliki pritisak na mnoge nedemokratske režime da krenu ka procesu liberalizacije i demokratizacije. Posebno veliki uticaj SAD-a je bio na Južnu Ameriku koja je bila više nego poznata po svojim militarističkim diktaturama. Mada, treba napomenuti, da je Amerika imala uticaj i na širenje

demokratskih ideja kada je reč i o Istočnoj Evropi, ali tu je delovala zajedno sa Evropskom Unijom. Pružajući mnogim zemljama priliku da se nakon transformacije političkog sistema pridruže Evropskoj Uniji koja je u isto vreme pružala i ekonomski prosperitet, Brisel je odigrao odlučujuću ulogu kada je reč o proširivanju demokratije pa i transformaciji nedemokratskih jednopartijskih sistema u Istočnoj Evropi u „mlade“ demokratije. Ali, i Sovjetski Savez je imao ulogu u procesu proširivanja demokratije, i to, što je za mnoge iznenađujuće, prilično pozitivnu. Naime, Gorbačov je, primećujući da „talas demokratizacije“ odlučno zahvata zemlje koje su se nalazile pod uticajem Sovjeta pristao da polako povlači sovjetske trupe sa tih područja, bez vojne intervencije. I još jedan međunarodni faktor je odigrao posebno značajnu ulogu. To je bila katolička crkva, koja je posebno u istočnoevropskim zemljama bila aktivna kada je reč o osuđivanju represije nedemokratskih režima.

4) Efekt snežne grudve- što kasnije to snažniji: efekat snežne grudve je u suštini karakterističan baš za treći talas demokratizacije. Nikada kao do pojave trećeg talasa protok informacija nije igrao toliko veliku ulogu, posebno ne kada je reč o prvom i drugom talasu. Što zapravo znači da je efekat snežne grupe karakteristika trećeg talasa. Zbog upotreba novih tehnologija i pojačanog uticaja medija (radio, televizija) došlo je do bržeg prenošenja informacija, ideja i vesti što je značajno uticalo na širenje ideja demokratije i pojačane želje naroda koji su živeli u nedemokratskim sistemima da se liberalizuju njihove zemlje. Ovaj efekat ima nekoliko karakteristika. Kao prvo, veći efekat je imao u zemljama kod kojih je kasnije došlo do širenja demokratije, nego kod onih država koje su same pokrenule i inicirale demokratske promene i reforme. Osim toga, na efektu snežne grudve su predvodnici opozicije u nedemokratskim zemljama mogli da uče na dva načina. Prvo su mogli da vide da je do promena uspešno došlo u nekim državama, pa i sami da pokrenu promene i reforme i iznesu svoje zahteve za liberalizacijom i demokratizacijom pred vladajuće strukture. A, pored toga, lideri opozicije mogli su da se uče i na metodama koje su pre njih, njihove „kolege“, rušeći nedemokratske režime već upotrebili.

Zanimljivo je da je još jedna autor posebno proučavao međunarodne uticaje na proširivanje demokratije. Vajhed je efekat snežne grudve u svojoj paradigmi nazvao „zarazom“ i čak precizirao „trase“ kojim se linijama „zaraze“ demokratija širila tokom XX veka.⁵

---

⁵ Whitehead, Lorence. 'Three International Dimensions of Democratization', u: *The International Dimensions of Democratization. Europe and the Americas*, ed. by Lawrence Whitehead, Oxford University Press, 1996.

5) Način dolaženja do tranzicije- manje nasilna tranzicija je uvek bolja osnova za konsolidaciju demokratije. Po Hantingtonu postoje tri grupe tranzicije: transformacija, zamenjivanje i izmeštanje. Izmeštanje je po njemu ipak najbolji način da se od nedemokratskog dođe do demokratskog sistema, mada i transformacija može da prođe relativno mirno (slučaj Španije, ili Brazila). Ali, ipak, izmeštanje, za koje je karakterističan dijalog vlasti i opozicije, je najbolja vrsta tranzicije jer po nepisanom pravilu prolazi uvek mirnije, a i zasniva se na dijalogu svih „zainteresovanih“ strana. Naravno, da i kada je reč o izmeštanju postoje društvene trzavice: demonstracije, štrajkovi, pa i hapšenja lidera opozicije kao i viđenih predvodnika zahteva za reformama (slučaj Poljske ili Čehoslovačke). Zemlje koje su do sad prošle kroz ovakav vid tranzicije (izmeštanje) danas najbolje stoje što se tiče i političkih i ekonomskih promena.

6) Hantington naglašava da brojnost i priroda ozbiljnih problema mogu predstavljati jednu od varijabla koje imaju uticaja na demokratsku konsolidaciju i da je od izuzetne važnosti način na koji će političke i društvene elite reagovati na probleme sa kojima se susreću tokom konsolidacije demokratije.

Kao što možemo primetiti tranzicija, sprovođenje reformi i konsolidacija demokratije mogu biti veoma kompleksni. Kod nekih država ovi procesi mogu ići lakše i brže, zbog boljeg političkog ili ekonomskog stanja, dok kod drugih moguće je da dođe i do povratka ka nedemokratskom režimu. Ukratko, postoji čitav niz jačih i slabijih faktora koji utiču na to da li će neka tranzicija i demokratizacija uspeti ili ne. Ni kod nas situacija nije bila bolja jer, osim Slovenije, čitav Balkan je krenuo sa ozbiljnijim konsolidovanjem demokratije tek tokom i nakon 2000 godine, sa odlaskom Slobodana Miloševića (Srbija) i Franje Tuđmana (Hrvatska), kada su i prvi fer, poštenu i slobodni izbori održani u obe zemlje.⁶

Pored toga na ovim područjima, kada je reč o konsolidovanju demokratije strani faktor je igrao veliku ulogu, preko ekonomskih elemenata (uslovljavanje ekonomskim sankcijama, kočenjem investicija), ali su bile i dve vojne intervencije u regionu u Bosni i Hercegovini i na Kosovu i Metohiji tokom devedesetih godina. Posebno male zemlje poput balkanskih država se mogu naći pod uticajem inostranih faktora zbog svoje veličine, ili slabe pregovaračke moći.

---

⁶ Vachudova, Milanda Anna. *Democratization in Postcommunist Europe: Illiberal Regimes and the Leverage of International Actors*, University of North Carolina at Chapel Hill, 2006.

1.4. Manjkave demokratije (Volfgang Merkel)

Svakako da bi izlzanje o uspelim i neuspelim tranzicijama i konsolidacijama demokratija ostala nepotpuna ako ne bismo spomenuli Volfganga Merkela i njegovu tipologizaciju manjkavih ili nepotpunih demokratija. Ukratko, u pitanju su različiti tipovi demokratija gde tranzicija i konsolidacija nisu sprovedene do kraja, kako treba, nego se negde zastalo na pola puta. Takve demokratije, kao što ćemo primetiti imaju neke elemente konsolidovanih demokratija, ali, sa druge strane još uvek primećujemo i elemente zaostalih nedemokratskih režima. V. Merkel razlikuje četiri vrste ovakvih demokratija, pa ćemo ih prezentovati⁷:

- 1) Ekskluzivna demokratija se javlja u slučajevima kada je na bilo koji način građanima uskraćemo opšte biračko pravo. Ekskluzivna demokratija je naročito bila karakteristična za rane perioda razvijanja demokratije, gde je građanima, bilo uskraćeno biračko pravo na različite načine. Recimo, pravo glasa su imali samo muškarci (glava porodice), ili pravo glasa su imali samo oni koji poseduju imovinu (tako da recimo, proleterijat koji je bio najbrojniji nije mogao da glasa) i slično.
- 2) Domesnka demokratija je poseban vid manjkave demokratije koji se može javiti kada neki od takozvanih „veto aktera“ preuzmu neke političke domene iz ruku demokratski izabranih predstavnika (vojska, policija, bogati preduzetnici, multinacionalne kompanije). Ovakav tip „kornje“ demokratije je karakterističan posebno za zemlje Latinske Amerike i Severne Afrike (do arapskog proleća), gde je vojska preuzimala neretko „veto“ ulogu.
- 3) U neliberalnoj demokratiji, zbog njene nepotpune i okrnjene ustavne države, izvršni i zakonodavni nadzor nad državom ograničava sudsku vlast. Osim toga, ustavne norme slabo ograničavaju vladine aktivnosti, a građanska su prava ili delimično suspendovana ili uopšte ne postoje. Kada je reč o neliberalnim demokratijama treba napomenuti da je načelo vladavine zakona okrnjeno, što se može veoma nepovoljno reflektovati na slobodu svih pojedinaca.
- 4) Participativna demokratija: kod ovog tipa demokratije zakonodavna i sudska vlast imaju ograničeni nadzor nad izvršnom vlašću, tako da vladine aktivnosti su retko usklađene sa ustavnim normama, to jest vlada može da se ponaša (a, to često i radi) kako poželi, jer nema adekvatnih instrumenata koji bi ograničili ili

⁷ W. Merkel, *Embedded and defective democracies*, 2004, Taylor & Francis.

preispitali njeno delovanje i aktivnosti. Ovakav vid demokratije se neretko javlja kada se na čelu neke strane i države nađe neka harizmatična osoba, pa se onda ta osoba zaobilazi sva načela legalnosti.⁸

2. Civilno društvo i konsolidacija demokratije

2.1. Civilno društvo, tranzicija i konsolidacija demokratije

Postojanje civilnog (građanskog) društva nesumljivo doprinosi konsolidaciji i trajanju demokratije. Filip Šmitter (Philippe Schmitter) ipak ukazuje na to da civilno društvo može da doprinosi demokratiji, ali ono niti je preduslov demokratije, niti je stvara (postojanje jednog aktivnog i zrelog građanskog društva, može samo da doprinese razvoju demokratije).⁹ Linc i Stepan smatraju da robusno i aktivno civilno društvo čini samogenerišuća, od države i logike profita autonomna, mreža civilnih asocijacija i građanskih ustanova.¹⁰ Ralf Darendorf takođe smatra, s pravom, da je (ponovno) uspostavljanje aktivnog i razvijenog, robusnog civilnog društva jedan od ključnih i temeljnih tranzicijskih problema.¹¹

Darendorf dalje naglašava jasnu razliku između odgovornog građanina koji je deo robusnog građanskog društva, koji je spreman da preuzme deo odgovornosti za izgradnju jednog ozbiljnog građanskog društva. Sa druge strane se nalaze „bahati primitivci“, građani koji samo „jure“ svoju ličnu korist kao i infantilni pojedinci. Za izgradnju civilnog društva, važne su osnovne građanske vrline kao što su: uljudnost, pristojnost i oslanjanje na sopstvene snage, tj. to su vrline koje treba da poseduje svaki ozbiljni/odgovorni građanin koji je deo civilnog društva.¹²

⁸ Ovakvo shvaćen pojm „delegativne demokratije“ blizak je određenu Guillerma O'Donnella u njegovu istoimenom tekstu (O'Donnell, 1994.).

⁹ Schmitter, Phillippe. *Civil Society in East and West in consolidating the third wave democracies*, The John Hopkins University press, 1997.

¹⁰ Linc, Huan i Stepan, Alfred. *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, Filip Višnjić, Beograd, 1998.

¹¹ Darendorf, Ralf. *Reflections on the Revolution in Europe*, New York, random Haus, 1990.

¹² Stojilković, Zoran. *Civilno Društvo, Sindikati i Politika*, Rukopis 2013.

Ali, ono šta Darendorf dalje ističe jeste da bi građanin sa celokupnim korpusom svojih prava ostao usamlejn i izolovan pojedinac, tako da taj korpus zagwarantovanih civilnih prava samo predstavlja polaznu tačku, ali nema funkcionalnog civilnog društva ako nema povezivanja građana u civile organizacije i institucije, što znači da nema robusnog civilnog društva bez udruživanja građana i njihovog zajedničkog delovanja. U suštini R. Darendorf na civilno društvo gleda kao na kreativni kaos, skup: različitih građanskih organizacija i asocijacija, medija koji su slobodni i pluralistički, političkih partija koje nisu pod pritiskom države i građanskih institucija koje su slobodne od uplitanja države.

2.2. Konceptualno određenje civilnog društva

Civilno društvo spada u one pojmove sociološke i političke teorije koje nije lako definisati jer emituju vrlo intezivno značenje koje je u isto vreme usmereno i ka polju političke teorije i ka polju praktičnog društvenog života.¹³

Filip Šmiter određuje civilno društvo: „Civilno društvo se može definisati kao skup ili sistem samoorganizovanih grupa za posredovanje odnosno povezivanje, koje su: 1. relativno nezavisne kako od javnih vlasti, tako i od privatnih jedinica produkcije (firmi) i reprodukcije (porodica); 2) Sposobne da promišljaju ali i da preduzimaju akcije u odbranu svojih interesa ili promociju svojih interesa; 3) koje ne nastoje da zamene ni državu, ni privatne jedinice produkcije, da bi preuzele odgovornost za upravljanje politetom u celini; 4) saglasne da deluju u okviru prehodno ustanovljenih pravila 'civilne' prirode.“

Po Diamondu civilno društvo se može definisati: kao područje dobrovoljnog, od države autonomnog, samogenerišućeg i (uglavnom) samoodržavanog organizovanja društvenog života u okviru legalnog poretka i skupa zajedničkih pravila.¹⁴ Ili recimo po Džon Kinu, gde on civilno društvo kao „idealtipsku kategoriju koja i opisuje i zamišlja složenu i dinamičnu celinu zakonom zaštićenih nevladinih institucija, koje su obično okrenute nenasilju, samoorganizaciji i samorefleksiji i neprestano pod tenzijom u međusobnim odnosima i odnosima sa

---

¹³ Pavlović, Vukašin. *Društveni pokreti i promene*, Službeni glasnik, Beograd, 2006.

¹⁴ Diamond, Larry. *Developing Democracy*, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1999.

državnim institucijama koje oblikuju, ograničavaju i omogućavaju njihove aktivnosti“.¹⁵

Dakle, sve nas ovo upućuje na zaključak da je civilno društvo jedan veoma kompleksan pojam koji čine: građani sa svojim interesima, vrednostima, saznanjima, njihovim organizacijama, onda civilno društvo čine: građanske autonomne mreže, dobrovoljna društvena komunikacija i socijalne mreže koje obuhvataju različite građanske inicijative, kao i NVO pokrete, sindikate i slično. Osim toga civilno društvo obuhvata i masovne medije (danas i Internet kao poseban vid formiranja društvenih mreža), obrazovne ustanove kao i građanske ustanove poput dobrotvornih fondova.¹⁶

Civilno – društveno organizovanje zasniva se na tri noseća principa – legalnosti (zasnovanoj na jednakim građanskim, političkim i kulturnim pravima), pluralitetu formi autonomnog organizovanja i javnosti organizovanja i delovanja.¹⁷

Vukašin Pavlović ističe da razlikujemo najmanje dve specifične dimenzije pojma civilnog društva: teorijsko-analitičku i normativno-mobilizatorsku.¹⁸ U prvom značenju pojam civilnog društva se koristi kao teorijska kategorija za analizu onih dimenzija društvenog života koje se mogu podvesti pod taj pojam i koje postoje u realnosti. Civilno društvo je u tom smislu agregatni pojam kojim se označava specifičan skup društvenih komunikacija i socijalnih veza, socijalnih veza i društvenih vrednosti, čiji su glavni akteri: građani sa svojim civilnim pravima, građanske (nepolitičke) organizacije, udruženja, društveni pokreti, institucije, i sve ono što se u modernim društvima obuhvata pod pojmom javnosti.

Za razliku od teorijsko-analitičke, u drugoj svojoj funkciji, pojam civilnog društva ima prevashodno status normativnog koncepta koji služi i pomaže da se motivišu građani i ostali socijalni akteri kako bi se ustanovili i razlikovali različiti sadržaji i oblici civilnih aktivnosti. U ovoj funkciji pojam civilnog društva posebno dolazi do značaja u periodima tranzicije, kada se prelazi iz autonomnih u demokratska i politička uređena društva.

---

¹⁵ Kin, Džon. *Civilno društvo*, Filip Višnjić, Beograd, 2003.

¹⁶ Stojilković, Zoran. *Civilno Društvo, Sindikati i Politika*, Rukopis, 2013.

¹⁷ Cohen, Jean. *Trust, voluntary association and workable democracy: the contemporary American discourse of civil society*. Democracy and trust. 233 (1999): 237.

¹⁸ Pavlović, Vukašin. *Civilno društvo i demokratija*, Službeni glasnik, Beograd, 2006.

2.3. Upotreba termina građansko i civilno društvo

Pored svih ovih problema i napomena smatramo da bi bilo neophodno ukazati na još jednu ključnu stavku kada je reč o civilnom društvu. Taj problem se odnosi na upotrebu samog termina civilno društvo u srpsko-hrvatskom jeziku gde se ono još pojavljuje i pod nazivom građansko društvo. Prvi termin vuče svoje korene iz angloameričke političke terminologije (civil society), a drugi termin je zapravo prevod sa nemačkog jezika (burgerliche Gesellschaft). Moramo napomenuti da je u početku preovlađivala upotreba termina građansko društvo, a tek kasnije se ukorenila upotreba termina civilno društvo. Postojali su i određeni ideološki problemi koji su se reflektovali na upotrebu pojma građansko društvo jer se taj termin „prirodno“ za vreme komunističke vlasi povezivao sa buržoaskim društvom.

Postoji još jedna problem koji je vezan za upotrebu ovog termina, a koji je vezan za naš jezik. Građanin, u užem smislu predstavlja i stanovnika grada, pa kad bi se spomenuo termin građansko društvo oni koji su manje upućeni prvo bi pomislili na ljude koje žive u gradovima. Tako da je upotreba termina civilno društvo izjednačila građane koje žive u urbanim i ruralnim sredinama.

2.4. Funkcije civilnog društva (Wolfgang Merkel)

Ideja da razvijeno građansko društvo pomaže ili podupire demokratiju ima dugu tradiciju koja se temelji na važnim postavkama političkih filozofa kao što su: John Locke (Džon Lok), Charles de Montesquieu (Monteskije) i Alexis de Tocqueville (Aleksis de Tokvil), kao i savremenih autora kao što su Ralf Dahrendorf (Ralf Darendorf), John Keane (Džon Kin) i Jurgen Habermas (Jurgen Habermans). Sledi opis najvažnijih funkcija civilnog društva:¹⁹

1) Zaštita od proizvoljne državne vlasti: (Lokova funkcija)

Liberalna tradicija koja izvire iz dela Loka uglavnom ističe važnost nezavisne društvene sfere naspram države. Najvažnija funkcija građanskog društva je osiguranje negativnih prava na slobodu, što znači zaštitu pojedinačne slobode od uplitanja države. Lok je društvo

¹⁹ Merkel, Wolfgang. *Ukotvljene i manjkave demokratije*, Politička misao, Zagreb, Vol. XLII, br. 1, 2005.

zamislio kao sferu izvan političkog prostora. Ljudi su nosioci prirodnih prava i čine zajednicu u kojoj se društveni život može razvijati. U najboljem slučaju tu predpolitičku ili apolitičku sferu država osigurava i podržava, ali je državna vlast nikad ne bi smela voditi. Sa tog stajališta, glavni zadaci građanskog društva su zaštita pojedinačne autonomije, unapređenje pojedinačnih prirodnih prava te zaštita pojedinačnog vlasništva.

2) Ravnoteža između državne vlasti i građanskog društva: (monteskijeva funkcija)

Mada je Montesquieu ublažio oštru suprotnost između društva i države, koje je, kao što možemo primetiti snažno isticana kod Loka, isto tako za Montesquieua je bilo karakteristično da nije previše verovao u građanske vrline (slučaj antičkog polisa). Njegov model podele vlasti računa sa ravnotežom između centralne političke vlasti i društvene mreže posredujućih tela, gde ova tela zapravo predstavljaju sastojke civilnog društva i ona se istovremeno nalaze i unutar i izvan državnog kruga vlasti. Funkcija vladavine zakona i ograničavanja vlasti jeste da se ograniči i obuzda snažna središnja vlast zapravo to je u Montesquieuovo vreme bila monarhijska vlast.

3) Škola demokratije: (Tokvilova funkcija)

Ovo je treća paradigma kroz koju Merkel daje analizu funkcije civilnog društva i posebno je zanimljiva jer se tiče Tokvilovih pogleda na civilno društvo gde u stvari Tokvil upućuje da bi trebalo civilno društvo da bude neka vrsta škole demokratije za građane. Tokvil je smatrao društvo „slobodnih asocijacija“ važnim jemstvom slobodne zajednice. Sledeći njegovo mišljenje dolazimo do zaključka da asocijacije u sklopu građanskog društva funkcionišu kao neka vrste škola za demokratiju jer one imaju zadatak da građane uče demokratskom i građanskom ponašanju i mišljenju, a građani 'imaju zadatak' da se navikavaju na njih kao deo svoje svakodnevnice. Da bi te društvene asocijacije o kojima Tokvil govori bile iole funkcionalne on smatra da ne bi trebalo da budu velike, ali bi trebalo da budu svakako brojne. Pošto su male, a brojne, trebalo bi da postoje u svim delovima političke sfere. Te „građanske asocijacije“ služile bi kao temelj građanskih vrlina (kao što su tolerancija, poštenje, pouzdanost, poverenje, građanska hrabrost)

4) Javna sfera: (habermasova funkcija)

Četvrtka funkcija građanskog društva je po Merkelu rezervisana za jednog savremenog mislioca. U pitanju je svakako Habermans. On smatra da spontano nastale organizacije i pokreti čine jezgro odgovornog građanskog društva i da je uloga razvijenog civilnog društva da kreira javnu sferu u kojoj će kroz medije, prvo artikulirati, a zatim i plasirati svoje interese.

5) Patnamova funkcija: uloga pluralnog civilnog društva u produkciji socijalnog kapitala.

Peta teorijska paradigma je Patnamova funkcija: pluralistička uloga civilnog društva u produkciji društvenog kapitala. Glavna ideja jeste da pluralizam društvenih interesa premošćuje duboke društvene rasepe, na taj način što građani postaju članovi u različitim interesnim grupama ili civilnim asocijacijama. Na taj način dolazi do ublažavanja konflikata i dolazi se do društvene kohezije. Pored toga treba napomenuti da savremene sociološke teorije sve više karakteriše debata o društvenom kapitalu. „Socijalni kapital, interpretiran i shvaćen u smislu spremnosti na civilni angažman ljudi, na uspostavljanje poverenja u društvo, kao i međusobno poverenje i uzajamnu kooperaciju, je nešto što se ne može postići u kratkom vremenskom periodu. Zato je funkcija civilnog društva u proizvodnji i uvećanju društvenog kapitala, pre svega kroz različite forme samoorganizovanja građana i kritičku civilnu i političku participaciju, jedna od važnih pretpostavki demokratske konsolidacije“.²⁰

2.5. Građansko (civilno) društvo kao arena konsolidovane demokratije (Linc-Stepan)

Linc i Stepan u svojoj opservaciji konsolidovane demokratije razlikuju pet arena, koje međusobno podržavaju jedna drugu. Jedna od tih arena je i civilno društvo tako da su se ova dva autora u svojim tekstovima posebno bavili i uticajem, ulogom kao i funkcijama civilnog društva. Oni polaze od pretpostavke da je svakoj konsolidovanoj demokratiji potrebno pet interaktivnih arena koje jedna drugu podržavaju, a samim tim dovode do konsolidacije odnosno učvršćivanja demokratije.²¹

H. Linc i A. Stepan ističu da je demokratija oblik upravljanja državom pa prema tome, nema modernog sistema vladavine koji bi se mogao demokratski učvrstiti ukoliko, pre svega, nema države. Te, ako delotvorna država postoji, preostalih pet međusobno tesno povezanih uslova mora takođe postojati ili se moraju stvoriti da bi se demokratija učvrstila.

Te uslove ova dva autora su nazvali „arene“ ili društva konsolidovane demokratije. Takvih arena ima pet. Upravo je prva

²⁰ Stoilković, Zoran. *Civilno Društvo, Sindikati i Politika*, Rukopis 2013.

²¹ Huan Linc i Alfred Stepan. *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, Filip Višnjić, Beograd, 1998.

arena razvijeno civilno (građansko) društvo, druga je politička arena (političke partije, izbori, zakonodavstvo oko izbora, formiranje koalicije nakon izbora), treća je razvijena državna administracija, a četvrta i peta su takozvano ekonomsko društvo i neophodna vladavina prava.

Linc i Stepan ukazuju da izraz građansko (civilno) društvo podrazumeva onu arenu u okviru sistema vladavine u kojoj su samooorganizovane grupe, pokreti i pojedinci relativno autonomni u odnosu na državu, i gde oni pokušavaju da izraze vrednosti i ideje u koje veruju i u okviru te arene konsolidovane demokratije oni imaju pravo da stvaraju asocijacije, ostvaruju solidarnost i unapređuju svoje interese. Građansko društvo može da obuhvata brojne društvene pokrete (religiozne grupe, ženske organizacije ili udruženja za zaštitu prava žena, razna lokalna udruženja građana, organizacije intelektualaca i slično), građanska udruženja u svim socijalnim slojevima (na primer: udruženja novinara, radničke sindikate, organizacije preduzetnika i poslodavaca).

Ideja građanskog društva, kao legitimna težnja i stil organizovanja, bila je veoma bitna kada je reč o mobilisanju, organizovanju i akcijama opozicije u autoritarno birokratsko-vojnim režimima režimima u Južnoj Americi, a naročito u Brazilu, dok je njen značaj u Istočnoj Evropi bio ključan kad je reč o postizanju određenog stepena samostalnosti onih koji su želeli da deluju kao da su slobodni (slučaj Poljske, Čehoslovačke, Mađarske). Tako organizovano civilno društvo je ustvari igralo ulogu političkog činioca koje je vršilo konstantan pritisak svojim zahtevima na autoritarne režime bilo u Istočnoj Evropi ili Južnoj Americi. U borbama za uspostavljanje demokratije koje su kasnije dovele do pada mnogih autokratskih režima veliku ulogu odigrali su radnički sindikati, različite organizacije, udruženja i asocijacije studenata, učenika i profesora (akademske građana), koje su činili razgranatu i kompleksnu mrežu građanskog društva. Ali, Huan i Linc navode da tu ne treba zaboraviti ni drugi deo društva koje su činili obični građani. Obični građane, koji nisu pripadali bilo kojoj organizaciji ili političkoj inicijativi. Takvi građani su često od kritičke važnosti u pomeranju jezička na vage režima u korist opozicije, jer su oni ti koji izlaze na ulice da protestuju protiv mera i ponašanja vlasti, neretko se sukobljavaju sa policijom (kadkad se događalo da su ti obračuni bili veoma brutalni), a potom ističu šire zahteve da bi konačno ugrozili i režim. Po nekom nepisanom pravilu njihov broj bi na početku bio mali, a zatim, postepeno, protekom vremena i pojačavanjem „snage“ otpora i protesta, postajao sve veći i veći, tako da je bio u stanju, u pojedinim slučajevima, čak i da savladaju predstavnike režima, prvo ih terajući na široke mere liberalizacije, što je dovodilo na kraju do pada tog režima.

Međutim, ma koliko da su značajne i brojne, takve relativno neorganizovane grupe obično nisu u stanju da zbace režim i uspostave demokratsko uređenje (osim u nekim slučajevima, ali mogu valjano da „ugroze“ i dovedu u pitanju postojeći autokratski, nedemokratskih režim i njegove temelje). Ali, ipak ostaje činjenica da ni jedan od režima, bar kada je reč o „trećem talasu“ širenja demokratije, nije bio spreman da otvoreno upotrebi silu većih razmera i da puca u masu ljudi i da tim činom izazove masakr većih razmera (mada se to jednom prilikom dogodilo u slučaju Kine, na trgu Tjenanmenu u Pekingu da je sila protiv okupljenog naroda/studenata bila upotrebljena). Ovo sve navodi na zaključak da nedemokratski režimi ipak dugo ne mogu da se održe čistom silom, bez šire podrške naroda.

Postoje izvesni dokazi da su određeni politički lideri uzimali u obzir mogućnost upotrebe sile, stavjajući snage bezbednosti u znak pripravnosti (primer Berlina, dan nakon rušenja zida). Ipak, do ovakvog vida represije nije došlo, jer cena nasilja ovakvih razmera bila bi isuviše visoka, a uverenje u legitimnost takve akcije i suviše slabo. „Nedemokratski režimi, bar oni u većem delu istočne Evrope, nisu uživali ovakvu vrstu legitimiteta, i tu su činjenicu često mogli neorganizovani i obični pojedinci otkriti i pre nego i sami pripadnici vladajuće grupe“.²² Najdramatičniji događaji, kada se promatrala upotreba sile, bili su u Istočnoj Nemačkoj (tačnije dešavanja u, i oko Berlinu) kao i u Čehoslovačkoj, ali kao što smo imali prilike da vidimo nigde ta sila nije bila upotrebljena (a, i da je bila upotrebljena samo bi bilo kontraproduktivno).

2.6. Komplementarni odnos između političkog i građanskog društva

U svom delu „demokratska tranzicija i konsolidacija“ H. Linc i A. Stepan posebno se bave mogućim komplementarnim odnosom između političkog i civilnog društva. Osnovna ideja koji oni u ovom radu naglašavaju jeste da civilno i političko društvo mogu i trebaju da se međusobno podržavaju. Čak šta više međusoban komplementaran odnos između političkog društva i demokratije trebalo bi da bude jedna od osnovnih karakteristika savremene i konsolidovane demokratije.

Dalje pomenuti autori ističu da ova komplementarnost i međusoban ‘pozitivan’ odnos između civilnog i političkog društva nije dovoljno ni uočen, niti izučavan do sada. Neretko se zapravo događa u

²² Huan Linc i Alfred Stepan. *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, Filip Višnjić, Beograd, 1998.

teoriji da se jedna od ove dve sfere, ili arene, više nego što treba ističe u odnosu na drugu: „U praksi se često događalo da u demokratskim zajednicama predstavnici bilo građanskog, bilo političkog društva, usvajaju praksu i i idejni pravac koji je suštinski štetan za razvoj jednog ili drugog tupa društva. Što je još gore u demokratskim zajednicama događa se da šampioni bilo demokratskog bilo političkog društva suviše često usvajaju idejni pravac i praksu koji su suštinski štetni za normalan razvoj jednog ili drugog društva“.²³

Linc i Stepan navode i neke zanimljive primere u kojima se takva „prećutna“ opozicija može javiti, a navode i načine na koje takvi idejni pravci i praksa dovode do ometanja demokratske konsolidacije. U proteklih dve decenije imali smo priliku da prisustvujemo demokratskim tranzicijama na području Istočne i Južne Evrope, ali i u Latinskoj Americi. Tokom tih (dramatičnih) promena gotovo uvek je bila naglašena distinkcija između građanskog i političkog društva. Može se slobodno reći da se u tom periodu civilno društvo posebno istaklo u periodima velikih promena i tranzicije, a njegova uloga je bila više nego značajna. Ali, ovakva politička uloga i koncepcija civilnog društva u svim tim promenama koje su se dogodile dovelo je do stvaranja velike distinkcije između političkog i civilnog društva, tako da smo na kraju imali takvu konstelaciju političkih snaga koje bi se mogla označiti formulom „mi i oni“, napominju Linc i Stepan.

Tako da se na kraju, u mnogim zemljama civilno društvo se smatralo sjajnim primerom demokratskog otpora i tranzicije, i svakako ulogu i funkciju civilnog društva u takvim okolnostima niko ne može da ospori, ali je upravo ta uloga građanskog društva dovela do kasnijih problema i to baš u trenutku demokratske tranzicije. Problem je u tome što su neki lideri demokratskih promena neretko pozivali da se nakon okončanja demokratske tranzicije civilno društvo kao takvo treba da demobilise. Ali, takva argumentacija je u svojoj osnovi potpuno bila pogrešna, i realno je samo odgovarala tim političkim liderima koji su se tokom promena našli na čelu vlada svojih država, jer ozbiljno civilno društvo može samo da pomogne u u tranziciji i nakon nje, a pored tog može da pruži pomoć u učvršćivanju ili produbljivanju demokratije, ili recimo može pomoći u pružanju eventualnog otpora ako ima određenih intencija da se društvo vrati u predhodno nedemokratsko stanje.

Imajući u vidu sve probleme koji se mogu pojaviti tokom i nakon procesa tranzicije trebalo bi izučiti na koji način možemo pomoći u prevazilaženju lažnih suprotnosti koje mogu biti postavljene

---

²³ Huan Linc i Alfred Stepan. *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, Filip Višnjić, Beograd, 1998.

između civilnog i političkog društva odnosno ove dve političke arene. Na civilno društvo treba gledati kao na faktor koji podržava demokratske procese, a ne na nešto što ugrožava političke partije, lidere ili čak samu demokratiju. Linc i Stepan upućuju na to da nije neuobičajeno da lideri civilnog društva ponekad govore o raznim posredovanjima i kompromisima na pežorativan način, ali, ipak, demokratskoj konsolidaciji su potrebne političke stranke sa različitim opcijama. Zadatak tih stranaka i stranačkih lidera sastoji se baš u predstavljanju i kombinovanju razlika između demokrata.

Ova dva autora dalje ističu da proces učvršćivanja demokratije zahteva da se razvije navika na normiranje i procedure regulisanja demokratskog konflikta. Ukratko, oni naglašavaju da političko društvo treba da bude informisano, pritiskano i periodično obnavljano od strane građanskog društva, jer da bi se demokratija konsolidovala, mora se razviti određeni stepen nezavisnog, autonomnog delovanja i građanskog i političkog društva, a sve to uz dodatnu podršku trećeg Linc-Stepan elementa to jest arene vladavine prava. Ova tri elementa ili arene koje Linc i Stepan navode predstavljaju glavne preduslove kada je reč o konsolidaciji demokratije. Bez njih teško možemo govoriti o konsolidovanoj demokratiji. Ako neki od ovih elemenata manjka ili recimo nije funkcionalan prećemo govoriti o nekoj vrsti Merkelove „krunje“ ili „manjkave“ demokratije.

2.7. Demokratski potencijal civilnog društva

Vukašin Pavlović naglašava da su civilno društvo i demokratija dva pojma koja su usko povezana, te se može reći da koncept civilnog društva od samog početka ima demokratski naboj²⁴ (mada to ne znači odmah da je svako civilno društvo u startu i demokratsko). Ali, neki principi na kojima počiva svako civilno društvo kao što su pluralizam, solidarizacija, autonomija, samoorganizacija, su principi na kojima počiva i svaka moderna demokratija. Koliko su sudbine civilnog društva i demokratije po nekad povezane govore i trenuci kada se demokratija nalazila u nezavidnom položaju, jer se tada i civilno društvo nalazilo u istoj teškoj situaciji, i upravo je civilno društvo u Istočnoevropskim zemljama bilo pokretač i katalizator demokratskih promena, i konsolidacije demokratije.

Vukašin Pavlović dalje naglašava u svojoj opservaciji demokratskog potencijala građanskog društva da civilno društvo ima

²⁴ Pavlović, Vukašin. *Civilno društvo i demokratija*, Službeni glasnik, Beograd, 2006.

mnogobrojne demokratske funkcije. Mi ćemo ovom prilikom navesti najosnornije funkcije civilnog društva:

1) Osnovna funkcija civilnog društva jeste da izgrađuje i podiže nivo demokratske političke kulture kao i da razvija određene demokratske vrednosti. Pored toga ono stvara pretpostavke za demokratsko funkcionisanje institucija državne vlasti. Uz ove funkcije građansko društvo ima još jednu ulogu koja se ogleda u nekoj vrsti ograničavanja samovolje državne vlasti preko socijalnog monitoringa kroz recimo razne vrste pritisaka preko medija.

2) Kada je reč o drugoj funkciji civilnog društva tu moramo biti vrlo oprezni, jer se kaže da građansko društvo ima antietatističko značenje. Ovakvu tvrdnju ne smemo uzeti kao apsolutnu jer je i akterima istog tog civilnog društva potrebna zaštita institucionalnog poretka da brani njihovu autonomiju i prava. Tako da se ne može reći da su aktivnosti civilnog društva uperene na ukidanje države. Građansko društvo ima više kritičku ulogu prema državi i to je zapravo prava (druga) funkcija civilnog društva.

3) Treća, veoma značajna, funkcija građanskog društva jeste njegova relativna autonomija od države i političke sfere. Smatra se da je autonomija civilnog društva od države možda i najznačajnija karakterisitika građanskog društva. Svako uplitanje i pokušaj pritiska države, ili političke sfere, na građansko društvo samo može biti kontra produktivo na duže vreme. Ako želi da bude stabilan svaki politički sistem bi trebalo da se oslanja i na nepolitičke stubove.

4) Četvrtka bitna odlika po Vukašinu Pavloviću civilnog društvo jeste pluralizam, i ova funkcija civilnog društva se zapravo reflektuje na dva načina. Kao prvo, pluralizam je unutrašnje svojstvo diverziteta koje vlada u samom građanskom društvu te se tu javljaju različita udruženja građana, različite građanske inicijative, vidovi samoorganizovanja, društvene organizacije i slično. Njegovo drugo značenje je znatno šire i odnosi se na različite oblike odnosno modele civilnog društva (različita konkretno-istorijska društva).

2.8. Država, građani i civilno društvo

Državna vlast i institucije mogu da utiču na razvoj civilnog društva te postoje tri moguća modela odnosa države i civilnog društva tj. tri načina na koji država može da utiče na civilno društvo: ²⁵

1) Prvi model je neoliberalan gde govorimo o „minimalnoj“ državi koja je tu smao da bi utvrdila pravila igre, uvela tržište i onda se

²⁵ Stojilković, Zoran. *Civilno Društvo, Sindikati i Politika*, Rukopis 2013.

država povlači iz ovih sfera te ostavlja civilnom sektoru koliko može da interveniše/deluje.

2) Drugi model se može označiti kao socijaldemokratski. Za ovaj model je karakteristično da kombinuje elemente liberalno-predstavničke demokratije sa republikanskom tradicijom samoodređenja i samoorganizovanja i pratećim deliberativnim praksama horizontalne komunikacije, koja nije direktno usmerena na političko polje. Ovaj model radi po principu jaka država- jako civilno društvo.

3) I kao treći model imamo model alternacije. Ovaj model predpostavlja da je civilno društvo tako organizovano da predstavlja alternaciju zvaničnom političkom društvu odnosno poretku. Kada nema zadovoljavajuće komunikacije između civilnog društva i države onda dolazi do toga da civilni akteri obrazuju alternativne zakonodavne i druge vrste projekata, i onda takve projekte uvode kroz oblike građanskog i sindikalnog protesta (ovaj model je dosta bio karakterističan za tranziciju u Istočnoj Evropi).

2.9. Civilno društvo, nove demokratije i konsolidacija demokratije

Značajne inovacije u raspravama o civilnom društvu došle su iz polja novih demokratija i u praktičnom i u teorijskom smislu.²⁶

Kao što smo imali već prilike da napomenemo Huan Linc i Alfred Stepan su u centar razvoja demokratije u državama tranzicije postavili civilno društvo i uticaj koji građansko društvo ima na političku arenu/sferu. Ako bi posebno analizirali političke arene primetili bi smo da se mnogo toga okretalo oko nerešenog pitanja državnosti, naročito u državama kao što su bivša Jugoslavija, te Čehoslovačka ili Sovjetski Savez. Zajednički imenitelj za sve ove države jeste da su se sve one raspala na republike (na čijim osnovama su i nastale-osim u slučaju Srbije gde je rastakanje dalje nastavljeno kao u slučaju Kosova). Po mišljenju više puta pomenuta dva autora, bez jasnog i preciznog razrešenja pitanja državnosti, uslovi za demokratiju ostaju u najmanju ruku otežani. Po Lincu i Stepanu proces pretpostavlja zakonitost, ali i saglasnost (legalnost i legitimitet) oko same političke zajednice.

Za nas su posebno zanimljiva i različita (ponekad i protivurečna) iskustva Istočnoevropskih zemalja kada je reč o uticaju

²⁶ Pavlović, Vukašin. *Civilno društvo i demokratija*, Službeni glasnik, Beograd, 2006.

civilnog društva na tranziciju i demokratsku konsolidaciju. Recimo Čehoslovačko iskustvo je posebno značajno jer pokazuje značaj i ulogu disidentskog kruga ljudi koji je tiho kreirao takozvanu „ružičastu revoluciju“. Onda imamo iskustvo Mađarske koje je ipak drugačije jer je konstruktivnu ulogu odigrala Komunistička partija u samom procesu prelaza na novi tip vlasti (čak se kasnije Komunistička partija u toj zemlji vratila na političku scenu predvodeći glavne reforme i tranzicije doduše pod izmenjenim imenom). Slučaj Poljske i „Solidarnosti“ je svakako najpoznatiji. Aktivnosti „Solidarnosti“ i intelektualaca okupljenih oko njihov ideja su doprineli rušenju starog, nedemokratskog i autoritarnog režima.

Baš to iskustvo nastanka i opstanka novih demokratija posebno u Istočnoevropskim zemljama je još više naglasilo političku funkciju civilnog društva. Civilno društvo se u takvim uslovima javljalo kao poseban i aktivan politički činilac čija je funkcija bila pritisak na odlazeće autoritarne i nedemokratske političke elite.

Zaključak

Procesi tranzicije, liberalizacije, demokratizacije i na kraju konsolidacije demokratije mogu da budu izuzetno složeni i kompleksni jer zavise od mnogo faktora (predhodnog demokratskog iskustva, nivoa razvijene ekonomije i privrede, uticaja međunarodnih faktora, razvijenosti demokratskih institucija). Civilno društvo može da odigra veoma pozitivno ulogu kada je reč o procesu tranzicije, i da pomogne na konstruktivan način u prevazilaženju problema koji se mogu javiti tokom pomenutih procesa, ali građansko društvo može i da predvodi aktivnosti i bunt usmeren protiv autokratskih, nedemokratskih političkih sistema i bahatih nosioca vlasti. Linc i Stepan su upravo civilno društvo postavili u centar svojih pet uslova za razvoj demokratije (što dovoljno govori o značaju civilnog društva za proces konsolidovanja demokratije).

Ali, kao što smo više puta naglasili iskustvo Istočnoevropskih zemalja pokazuje da je postojanje aktivnog civilnog društva nužan uslov, ali ne i dovoljan za konsolidovanje demokratije. I kao što zaključuje Filip Šmiter, civilno društvo podržava i obezbeđuje demokratiju, ali ne može samo da je uzrokuje i stvori.

Ono što je najbitnije naglasiti da i pored te svoje konstruktivne uloge u procesima svrgavanja nedemokratskih režima, ili procesu konsolidovanja demokratije, civilno društvo će uvek predstavljati barijeru i štit od samovoljnog ponašanja vlasti prema pojedincima i

grupama građana jer građansko (civilno) društvo podrazumeva arenu ili sferu u okviru sistema vladavine u kojoj su su samooorganizovane grupe, pokreti i pojedinci relativno autonomni u odnosu na državu, i gde oni pokušavaju da izraze vrednosti i ideje u koje veruju.

Literatura:

- Carothers, Thomas. 'The End of the Transition Paradigm', *Journal of Democracy*, Volume 13, Number 1, January 2002.
- Darendorf, Ralf, *Reflections on the Revolution in Europe*, New York, random Hause, 1990.
- Diamond, Larry, *Developing Democracy*, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1999.
- Guillermo A. O'Donell, *Delegative Democracy*. *Journal of Democracy*, Volume 5, Number 1, January 1994 .
- Huntington, Samuel P. *Treći Talas, Politička kultura*, Zagreb, 2004 .
- Kin, Džon, *Civilno društvo*, Filip Višnjić, Beograd, 2003.
- Koen, Džin, Trust, *Voluntary Association and Workable Democracy: the Contemporary American Discourse of Civil Society*. *Democracy and trust* 233, 1999:237.
- Linc, Huan i Stepan, Alfred, *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, Filip Višnjić, Beograd, 1998.
- Lucan A.Way and Steven Levitsky, *Linkage, Leverage, and the Post-Communist Divide*, Sage Publications, 2007.
- Merkel, Wolfgang, *Ukotvljene i manjkave demokratije*, Politička misao, Zagreb, Vol. XLII, br. 1, 2005.
- Merkel, Wolfgang, *Embedded and defective democracies*, Taylor & Francis, 2004.
- Pavlović, Vukašin, *Civilno društvo i demokratija*, Službeni glasnik, Beograd, 2006.
- Pavlović, Vukašin, *Društveni pokreti i promene*, Službeni glasnik, Beograd, 2006.
- Stoiljković, Zoran, *Civilno Društvo*, Sindikati i Politika, Rukopis 2013.
- Schmitter, Phillipe, *Civil Society in East and West in consolidating the third wave democracies*, The John Hopkins University press, 1997.

Vachudova, Milanda Anna, *Democratization in Postcommunist Europe: Illiberal Regimes and the Leverage of International Actors*, University of North Carolina at Chapel Hill, 2006.

Whitehead, Lorence, 'Three International Dimensions of Democratization', u: *The International Dimensions of Democratization. Europe and the Americas*' ed. by Lawrence Whitehead, Oxford University Press, 1996.